

پژواک وحی

یا

هزار نکته عشق

(بلندترین قصیده در ادب پارسی)

برنده جایزه ملی

رتبه اول در مسابقه قرآن و عترت و دانشگاهیان کشور

سراینده

دکتر محمد خاقانی

استادیار دانشگاه اصفهان

انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان

۱۳۸۴

خاقانی، محمد، ۱۳۳۷ -

پژواک وحی، یا هزار نکته عشق / سراینده محمد خاقانی اصفهانی. - اصفهان: جهاد دانشگاهی واحد اصفهان، ۱۳۸۴.

ISBN 964-6098-94-0

۱۹۹ ص:

فهرستریسی براساس اطلاعات فیفا.

کتابنامه به صورت زیر نویس.

۱. شعر فارسی -- قرن ۱۴. ۲. شعر مذهبی -- قرن ۱۴. الف. جهاد دانشگاهی. واحد اصفهان.

ب. عنوان. ج. عنوان: هزار نکته عشق.

۸۶۱/۶۲

PIR ۸۰۲۳/الف ۳۶۶

۱۳۸۴

۱۳۵۶۸ - ۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

واحد اصفهان

پژواک وحی

مؤلف: دکتر محمد خاقانی

ناشر: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان ۶۲-۶۸۰۰

نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۸۴

تیراژ: ۵۰۰

قیمت: ۱۸۰۰۰ ریال

ISBN: 964-6098-94-0

مرکز پخش: تهران، کتابیران: ۳۳۰ ۶۵ ۶۶۴ ۰۱۷ ۴۵۰ ۶۶۴۰۱۷۱۶۱

WWW.JDISFAHAN.IR

آدرس سایت

پژواک وحی

فهرست صور

۱. تغزلی با یاد یار صورة الحمد. لاهوتی، وعدد آبیها ۲۱ بیتاً ۱۷
۲. سینہ مالامال بار صورة المنافقون. لہیہ، وعدد آبیها ۱۵ بیتاً ۲۱
۳. تسلیمت نفس صورة الشرح. جبروتیہ، وعدد آبیها ۱۵ بیتاً ۲۴
۴. شط شعر صورة الشعراء. شفقشیہ، وعدد آبیها ۲۵ بیتاً ۲۷
۵. زایش پژواک صورة القدر. رمضانیہ، وعدد آبیها ۲۳ بیتاً ۳۱
۶. رنج اصحاب کسا صورة یس. محمدیہ، وعدد آبیها ۲۸ بیتاً ۳۵
۷. شرح درد اولیا صورة القصص. حسینیہ، وعدد آبیها ۱۹ بیتاً ۴۰
۸. در رثای عاشقان صورة النجم. ملکوتیہ، وعدد آبیها ۱۹ بیتاً ۴۳
۹. گذار به قلہ
توحید صورة الإخلاص. توحیدیہ، وعدد آبیها ۲۰ بیتاً ۴۷
۱۰. بر براق بینات صورة البینة. ابراهیمیہ، وعدد آبیها ۴۲ بیتاً ۵۰
۱۱. جمال و جلال صورة الأعلى. جمالیہ، وعدد آبیها ۱۴ بیتاً ۵۷
۱۲. در حضرت اسماء
وصفات صورة الرحمن. جلالیہ، وعدد آبیها ۱۴ بیتاً ۵۹
۱۳. یزم عالم صورة فاطر. اشرافیہ، وعدد آبیها ۲۰ بیتاً ۶۰
۱۴. فجر وصال صورة الطور. قدسیہ، وعدد آبیها ۲۰ بیتاً ۶۴

۱۵. عقل و عشق صورة الإسراء. معراجية، وعدد أبياتها ۲۱ بيتاً ۶۷
۱۶. راز آيينه صورة النور. مراتبة، وعدد أبياتها ۱۷ بيتاً ۷۲
۱۷. دل و ديدنه صورة الفتح، قلبية، وعدد أبياتها ۱۴ بيتاً ۷۵
۱۸. آهنگ عروج صورة المعارج. صعودية، وعدد أبياتها ۱۲ بيتاً ۷۷
۱۹. پرواز در سجود صورة السجدة. تكبيرية، وعدد أبياتها ۲۶ بيتاً ۷۹
۲۰. ميقات دوست صورة الحج. مكية، وعدد أبياتها ۱۶ بيتاً ۸۳
۲۱. لذت لبيك صورة القيامة. طوافية، وعدد أبياتها ۲۳ بيتاً ۸۶
۲۲. قربانگاه عشق صورة إبراهيم. مشعرية، وعدد أبياتها ۱۵ بيتاً ۸۹
۲۳. تنوع اضداد صورة النكبات. تكفيرية، وعدد أبياتها ۱۶ بيتاً ۹۲
۲۴. دنيای پر تراحم صورة الأحزاب. آفاقية، وعدد أبياتها ۱۳ بيتاً ۹۵
۲۵. حقيقت و آرمان صورة الحاقة. أنفسية، وعدد أبياتها ۱۱ بيتاً ۹۷
۲۶. تسامح و تشدد صورة الحديد. قسطية، وعدد أبياتها ۱۳ بيتاً ۹۹
۲۷. حق و باطل صورة الفرقان. تفصيلية، وعدد أبياتها ۱۳ بيتاً ۱۰۱
۲۸. ايمان و شرک صورة التوبة. رجوعية، وعدد أبياتها ۱۱ بيتاً ۱۰۴
۲۹. بار امانت صورة الإنسان. أمشاحية، وعدد أبياتها ۲۳ بيتاً ۱۰۶
۳۰. انسان و خشم صورة عبس. غضبية، وعدد أبياتها ۱۰ أبيات ۱۰۹
۳۱. انسان و شهوت صورة الأنعام. بهيمية، وعدد أبياتها ۲۲ بيتاً ۱۱۱
۳۲. جهان کوچک صورة الملک. ميزانية، وعدد أبياتها ۲۳ بيتاً ۱۱۴
۳۳. زمین و زمان صورة المعاديات. فلکیة، وعدد أبياتها ۱۰ أبيات ۱۱۸

۱۲۰	صورة عمده (ص). نبویه، وعدد آياتها ۱۴ بيتاً	۳۴. سر خلافت
۱۲۲	صورة الكوثر. علوية، وعدد آياتها ۱۶ بيتاً	۳۵. راز ولايت
۱۲۵	صورة المجادلة. قدرية، وعدد آياتها ۱۹ بيتاً	۳۶. جبر و اختيار
۱۲۸	صورة الأنفال. زفيرية، وعدد آياتها ۱۱ بيتاً	۳۷. فقر و غنا
۱۳۰	صورة النازعات. حربية، وعدد آياتها ۱۰ آيات	۳۸. جنگ و صلح
۱۳۲	صورة الحمزة. قصاصية، وعدد آياتها ۱۹ بيتاً	۳۹. داد و بيداد
۱۳۶	صورة الدخان. تاريخية، وعدد آياتها ۱۵ بيتاً	۴۰. تاريخ و تاريخ
۱۳۸	صورة النصر. لطفية، وعدد آياتها ۱۵ بيتاً	۴۱. بیم و امید
۱۴۱	صورة الأنبياء. سماوية، وعدد آياتها ۱۳ بيتاً	۴۲. سير نبوت
۱۴۳	صورة طه. أحذية، وعدد آياتها ۱۴ بيتاً	۴۳. خط رسالت
۱۴۶	صورة الحشر. أخروية، وعدد آياتها ۱۳ بيتاً	۴۴. هروله عمر
۱۴۸	صورة المحجرات. أخلاقية، وعدد آياتها ۱۹ بيتاً	۴۵. رفض ردائل
۱۵۲	صورة المزمل. ملكوتية، وعدد آياتها ۱۵ بيتاً	۴۶. درك فضائل
۱۵۵	صورة يوسف. اختيارية، وعدد آياتها ۱۴ بيتاً	۴۷. رنج و گنج
۱۵۸	صورة الكهف. دعائية، وعدد آياتها ۱۷ بيتاً	۴۸. دست نیاز
۱۶۱	صورة المحتحنة. اختبارية، وعدد آياتها ۱۵ بيتاً	۴۹. علم و عمل
۱۶۴	صورة لقمان. تربوية، وعدد آياتها ۱۴ بيتاً	۵۰. تربيت و تزكيت
۱۶۷	صورة مريم. روحانية، وعدد آياتها ۱۲ بيتاً	۵۱. جسم و روح
۱۶۹	صورة المرسلات. رشدية، وعدد آياتها ۲۰ بيتاً	۵۲. مرغ دل

۱۷۳	۵۳. سفر به ناکجا	صورة الزلزال، ثورية، وعدد آياتها ۱۷ بيتاً
۱۷۶	۵۴. مسلخ دوزخ	صورة النبا، نارية، وعدد آياتها ۲۰ بيتاً
۱۸۰	۵۵. سرشت بهشت	صورة المائدة، فردوسية وعدد آياتها ۱۳ بيتاً
۱۸۲	۵۶. سبز دوسبز	صورة الغاشية، رضوانية، وعدد آياتها ۱۴ بيتاً
۱۸۵	۵۷. قلعت ياران در قله قاف	صورة ق. تقليب، وعدد آياتها ۸ ايات
۱۸۶	۵۸. نفی تکاثر	صورة التكاثر، إطلاقية، وعدد آياتها ۱۵ بيتاً
۱۹۰	۵۹. امامت و ولايت	صورة القمر، بديرية، وعدد آياتها ۱۶ بيتاً
۱۹۳	۶۰. مسك الختام	صورة المؤمنون، غديرية، وعدد آياتها ۱۱ بيتاً
۱۹۷	نفحة القرآن	

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

با آرزوی توفیق انس بیشتر با پیام قرآن، شعر "پژواک وحی" که هدیه حضرت حق به این بنده در ماه رمضان سال ۱۳۸۰ است، به دلهای ملامال از عشق به قرآن تقدیم می گردد.

پژواک وحی صدای وحی است و عبارت "صدای وحی" دارای ابهام است؛ معنای قریب آن با کسر صاد: آوا، و معنای بعید، و مورد نظر گوینده با فتح صاد: پژواک و بازتاب صدا است، و هر دو عربی است.

در طول تاریخ گهربار ادب پارسی بزرگان زنده یادی چون مولوی، و سنایی به تضمین آیات و روایات پرداخته اند. مرحوم بدیع الزمان فروزانفر در کتاب "احادیث مثنوی" تلمیحات فراوان مولانا به روایات حضرت ختمی مرتبت را بدست داده است. در دیوان سنایی قصیده ای در حدود ۵۰ بیت با مطلع زیر در تضمین آیات قرآن تالیف یافت می شود:

ای منزّه ذات تو عما يقول الظالمون

گفت علمت جمله را ما لم تکنوا تعلمون

چون منزّه باشد از هر عیب ذات پاک تو

جای استغفارشان باشد وهم یستغفرون

شاعران دیگری مانند: حافظ، سعدی، خاقانی، نظامی، ناصرخسرو و..... گلزار شعر و ادب خویش را به غنچه‌هایی از آیات روح بخش قرآن آراسته، و بوستان کلام خویش را با الهام از سخنان پیامبر(ص) و خاندان عصمت و طهارت(ع) به بوی عطر گل محمدی عطرآگین ساخته‌اند.

تا آنجا که می‌دانم، بلندترین قصیده غیر مردف فارسی قصیده‌ای است از قآنی در وصف مولا علی(ع)، که در ۳۱۴ بیت سروده شده است، و بلندترین قصیده مردف نیز از منوچهری است که مشتمل بر ۲۲۰ بیت است.

در بین اشعار آراسته به تضمین آیات قرآن واحادیث پیامبر و امامان، شعر بلندی از نوع قصیده و آنهم دارای ردیف (ردیفی چون: بشنیده‌ام، که سراینده را به ذکر تنها شنیدنی‌ها محصور می‌نماید) نیافته‌ام، به هر حال برگ سبزی است تحفه درویش.

این قصیده حاوی ۱۰۰۰ بیت است، که شاکله اصلی آن در طول ماه رمضان سال ۱۴۲۲ (۱۳۸۰) بر قلم ناقابل جاری شده، و الفیه‌ای است در ۶۰ جزء، که جمع اضداد در عالم و آدم را به تصویر کشیده است.

از باب تناسب معنوی هر مقطع با یکی از "سوره" های قرآن، هر مقطع به عنوان "صوره" (که تصویری از آن است) نامیده شده است. با تأسی به آیه شریفه ((بسم الله الرحمن الرحيم)) و تکرار آن در آغاز همه سوره‌های قرآن، بیت

من در این ژرفای دل نام خدا بشنیده‌ام

وز دل و جان جهان (یا رینا) بشنیده‌ام

در آغاز همه «صوره» تکرار شده است، بجز صوره "توبه" که سوره آن در قرآن نیز بدون بسمله است.

همچنین بیت:

اشک و رشک چشم و دل نالد چرا بشنیده‌ام

کاش می‌دیدم همان کویک صدا بشنیده‌ام

در پایان همه صور (همچون فراز "صدق الله العلی العظیم")، برای آرزوی وصال و دیدار بجای شنیدار تکرار شده است.

در این قصیده که در بحر "رمل مثنیٰ محذوف" سروده شده، با آرایه‌های زیر از آیات قرآن و روایات خاندان وحی (ع) استفاده شده است:

- تضمین (ذکر یک جمله کامل از قرآن یا حدیث، نظیر: "لیس للانسان الا ما سعی")؛
- تلمیح (اشاره به یک آیه یا روایت)؛
- اقتباس (ذکر قسمتی از یک آیه یا ذکر آن با دخل و تصرف در کلمات، مانند: "خر موسی صاعقا" بجای صعقا)؛
- ترجمه (مانند: "کید شیطان بس ضعیف است از خدا را بنده ای")

این قصیده آکنده از آرایه‌های ادبی مختلف است که برای استفاده بیشتر دانشجویان ادبیات فارسی و عربی، در پانوشته‌ها به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره شده است. تعریف موارد عمده آنها به قرار زیر است:

۱. واج‌آرایی: تکرار یک واج (صامت یا مصوت) است در کلمه‌های یک مصراع یا بیت، به گونه‌ای که آفریننده موسیقی درونی باشد. و بر تأثیر شعر بیفزاید.

۲. سجع: یکسانی دو واژه در واج یا واجهای پایانی، وزن و یا هر دوی آنهاست. آرایه سجع در کلامی دیده می‌شود که حداقل دو جمله

باشد، زیرا سجعها باید در پایان دو جمله بیایند تا آرایه سجع آفریده شود.

۳. جناس تام: یکسانی و همسانی دو یا چند واژه است در واجهای سازنده یا اختلاف در معنی. جناس تام یکسانی دو واژه در تعداد و ترتیب واجهاست.

۴. جناس ناقص حرکتی: یکسانی دو یا چند واژه در صامتها و اختلاف آنها در مصوتهای کوتاه است.

۵. جناس ناقص اختلافی: اختلاف دو کلمه در حرف اول، وسط و یا آخر است.

۶. جناس ناقص افزایشی: اختلاف دو واژه است در معنی و تعداد حروف.

۷. اشتقاق: همیشگی دو یا چند کلمه است که سبب می شود واجهای آنها یکسان باشد. جناسهای همیشه اشتقاق نیز خواهند بود.

۸. تکرار: تکرار یک یا چند کلمه است در شعر بگونه ای که بتواند بر موسیقی درونی بیفزاید.

۹. مراعات نظیر: آوردن واژه هایی از یک مجموعه است که با هم تناسب دارند. این تناسب می تواند از نظر جنس، نوع، مکان، زمان، همراهی و... باشد.

۱۰. تلمیح: اشاره‌ای است به بخشی از دانسته‌های تاریخی، اساطیری و...

۱۱. تضمین: آوردن آیه، حدیث، مصراع یا بیتی از شاعر دیگری است در اثنای کلام.

۱۲. تضاد: آوردن دو کلمه با معنی متضاد است در سخن برای روشنگری، زیبایی و لطافت آن.

۱۳. تناقض: آوردن دو واژه یا دو معنی مناقض است در کلام، بگونه‌ای که آفریننده زیبایی باشد.

۱۴. حس‌آمیزی: آمیختن دو یا چند حس است در کلام، بگونه‌ای که با ایجاد موسیقی معنوی بر تأثیر سخن بیفزاید، و سبب زیبایی آن شود.

۱۵. ایهام: آوردن واژه‌ای است با حد اقل دو معنی که یکی نزدیک به ذهن و دیگری دور از ذهن باشد. مقصود شاعر معمولاً معنی دور و گاه هر دو معنی است.

۱۶. ایهام تناسب: آوردن واژه‌ای است با حد اقل دو معنی که یک معنی آن مورد نظر و پذیرفتنی است، و معنی دیگر نیز با بعضی از اجزای کلام تناسب دارد.

۱۷. لف و نشر: آوردن دو یا چند واژه است در بخشی از کلام که توضیح آنها در بخش دیگر آمده است. اگر نشرها به ترتیب توزیع لفها باشد مرتب نامیده می‌شود، و اگر چنین نباشد مشوش است.

۱۸. اغراق: ادعای وجود صفتی در کسی یا چیزی است به اندازه‌ای که حصول آن صفت در کس یا چیز بدان حد محال یا بیش از حد معمول باشد.

۱۹. حسن تعلیل: آوردن علتی ادبی و ادعایی است برای امری بگونه‌ای که توان اقناع مخاطب را داشته باشد.

محمد خاقانی اصفهانی

رمضان ۱۴۲۲